

ETNOGRAFSKE ZBIRKE BEZ ETNOLOGA

JOSIP MILIĆEVIĆ
Zavod za povijesne i društvene
znanosti JAZU Rijeka
51000 RIJEKA

UDK 39-069.01
Stručni članak
Primljeno: 10. X. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1989.

Iako je na području Istre etnografski muzejski rad započeo još oko 1870. godine, današnje stanje nije zadovoljavajuće, a u nekim slučajevima čak se može govoriti o nazadovanju.

Prva etnografska privatna zbirka postojala je oko 1870. god. u selu Sveti Ivan od Šterne u ljetnikovcu obitelji Polesini iz Poreča. Vjerojatno je postojala do pred drugi svjetski rat, ali o njoj nema pouzdanijih podataka.

Godine 1872. list »Naša sloga« objavljuje tekst kojim poziva čitaoce da prikupljaju predmete i šalju u zagrebački muzej, te obećaje darovatelje nagraditi besplatnom pretplatom za pola ili jednu godinu.¹ Kasniji brojevi lista pokazuju da akcija nije dala značajnih rezultata i spominje se samo pet darovatelja. Ni apel Josipa Ptašinskog koji je objavljen u istom listu 1890. g. za utemeljenje »narodopisnoga muzeja za Istru« nije dao nikakve rezultate.

U kasnijem razdoblju, a posebno u doba talijanske okupacije nije se ni moglo očekivati da će netko pribavljanjem etnografskih predmeta dokazivati postojanje tradicijske kulture hrvatskoga seoskog stanovništva Istre. Ali, ni povoljne prilike za taj rad nakon oslobođenja nisu pomogle da se značajnije na tome radi.

Prva izložba nakon oslobođenja Istre, uz koju je tiskan opsežan i kvalitetan katalog, održana je u Pazinu 1946. g. pod nazivom: »Svjedočanstva o slavenstvu Istre«. Ona je održana povodom posjete Međusavezničke komisije, koja je trebala dati prijedlog za određivanje granica prema Italiji, pa su eksponati trebali dokazivati pripadnost Istre Jugoslaviji. Izložba i katalog podijeljeni su u sedam dijelova. Prvih šest prikazuju dokumente i publikacije a sedmi ima naziv: »Etnografski materijal«. U svim poglavljima data su objašnjenja i kopije izložaka, dok uz poglavlje o etnografiji uz naslov nema napisane ni jedne riječi. Za tu su izložbu pribavljeni izuzetno vrijedni etnografski predmeti, jer sam i mnogo godina kasnije slušao od seoskih žena priče da su za tu izložbu posudile svoje najljepše nošnje i nakit, te izuzetno vrijedne uzorke vezenja i drvodjelstva (a neke su još čvale i reverse). Govori se da su u četiri ili šest velikih sanduka (2x1x1 m) spremljeni nakon izložbe, ti etnografski predmeti ali se nikada nije moglo saznati kamo su otpremljeni. Da je taj dio izložbe sačuvan i da je o tome vodio brigu barem jedan etnolog, zbirka se mogla povećavati u to vrijeme još uvijek brojnim i kvalitetnim etnografskim predmetima, pa je Istra mogla imati izuzetno bogat, u stručnom i estetskom pogledu vrijedan muzejski fondus. Jer, kada se oko 1960. g. počinju

osnivati muzejske zbirke, etnografski predmeti ne samo da nisu imali te kvalitete nego su bili i malobrojni.

Od te prve izložbe pa do današnjih dana zla kob prati etnografski muzejski rad kako u pogledu broja i kvalitete predmeta, tako i činjenica da u svim muzejskim ustanovama Istre u 1988. g. radi samo jedan kustos etnograf. Muzeji su pribavljali etnografske predmete, ali na terenu nisu bilježeni podaci o njima, što umanjuje stručnu i znanstvenu vrijednost. Muzealci drugih struka postavljali su i etnografske izložbe, uglavnom radi ispunjenja nekog prostora, a etnografski ugodaj ostvarivao se postavljenjem ognjišta s napom čak i tamo, gdje po nikakvim kriterijima nije trebala biti.

Godine 1949. u Romaničkoj kući u Poreču etnografsku izložbu postavlja profesor povijesti u svojstvu zastupnika Konzervatorskog zavoda iz Rijeke. Tri godine kasnije u porečkom muzeju zapošljava se prvi kustos etnolog Darja Nazor, ali ubrzo odlazi u Pulu a drugi etnograf nije zaposlen. Uklanja se etnografska izložba te ponovo postavlja u najmanjoj muzejskoj prostoriji 1968. godine, a opsežnija izložba na tavanskom prostoru postavljena je tek 1987. godine. Postavljena je provizorno, u starim i nepodesnim vitrinama, bez popratnih ilustracija i legendi, gotovo bez utrošenog dinara, ali se tako trebalo ukazati na postojanje etnografskog fundusa, kako bi se dobila sredstva za uređenje prostora i nabavu opreme.

Povoljnije razdoblje za razvitak muzejske službe bilo je u doba postojanja Kotara Pula, od 1955 do 1966. godine. Predložen je plan razvitka istarskih muzeja, po kome su regionalni muzeji za arheologiju i narodnu revoluciju smješteni u Puli, za galerijsku djelatnost određen je Rovinj, a »za etnografiju odabran je Pazin, geografsko središte Istre u potpuno seljačkom ambijentu.«² Kotar je donio rješenje o matičnoj službi tih muzeja, vodio brigu o njihovom radu, osiguravao dio financijskih sredstava, analizirao programe i izvještaje o radu, pomagao osnivanje novih muzeja i izložbi.

Pazinski muzej osnovala je podružnica »Društva za povijest i kulturna pitanja Istre« 1953. g. i financirala otkup etnografskih predmeta. Do 1962. g. muzej radi kao »Narodni muzej Pazin« a tada postaje Etnografski muzej Istre. Započeto je vršenje matične službe za etnografiju, ali to prestaje ukidanjem Kotara. Daljnja zatvorenost u općinske granice nije donijela sreće ovom muzeju, pa je i danas teško govoriti o njegovu uspješnom radu.

Jedina sreća za istarsku etnografiju i folklor je u tome što su na ovom području radile dvije ustanove iz Zagreba. Tako je Etnografski muzej prikupio dovoljno etnografskih predmeta te je uz malu posudbu iz istarskih muzeja u Zagrebu i Beogradu priredio reprezentativnu izložbu s katalogom »Narodni život Istre« a suradnici Instituta za narodnu umjetnost prikupljali su građu i objavili tri knjige.

U ovakvim prilikama veliki doprinos prikupljanju i čuvanju etnografskih predmeta daju školske i privatne zbirke, pod uvjetom da ih nasljednici ne dijele ili

prodaju nakon smrti prvog sakupljača ili nakon odlaska nastavnika koji je započeo sakupljanje predmeta. To se može spriječiti većim angažiranjem HED-a i muzejskih ustanova, jer se u ovom slučaju radi o zbirkama koje su nastale bez etnologa i žive uglavnom bez pomoći etnologa.

1.

Na primjeru *Buzeta* najbolje se vidi kako zbirka nastaje i nestaje. Tamo je Slavomir Cerovac oko 1958. g. počeo prikupljati etnografske predmete koje su mu stanovnici Bužeštine poklanjali ili prodavali za simbolične iznose. Uz podršku drugih entuzijasta i skromne općinske dotacije uređena je muzejska zgrada i 1961. g. otvorena je muzejska postava. U velikoj srednjoj dvorani postavljeni su arheološki kameni spomenici, a u jednoj pokrajnoj prostoriji »starobuzetska kuhinja« s obaveznim ognjištem i napom. Već iduće godine u još dvije prostorije izloženi su etnografski predmeti a u dva objekta prikazani su stari obrti i rukotvorstvo. Iako bez ijednog stalno zaposlenog muzealca ova se muzejska zbirka proširuje, pa već 1970. g. u jedanaest objekata po gradu prikazuje nekadašnje obrte. Stoga sam izradio prijedlog za osnivanje istarskog muzeja za obrt. Godine 1972. republikom financijskom pomoći uređena je glavna muzejska zgrada i nekoliko radionica, te zaposlen kustos etnolog Marija Ugrin. Međutim, nedostatak razumijevanja i financijskih sredstava usporava rad ove ustanove (npr. 1975. g. tijekom pet mjeseci kustos nije primio osobni dohodak), a od 1976. g. muzej je pripojen Narodnom sveučilištu, što za etnografski rad znači daljnje nazadovanje. Postavljena je zbirka NOB-a i arheologije a osnovni rad muzeja uglavnom se sastoji od priređivanja likovnih izložbi. Godine 1987. iznenada umire kolegica Marija Ugrin. Nakon toga više se ne planira zapošljavanje etnologa. Glavnina zgrada predviđenih za prikaz nekadašnjih obrta porušene su ili su postale neupotrebljive, a time je stradalo i više etnografskih predmeta.

U *Žminju* je nastavnik Marijan Mačina počeo prikupljati etnografske predmete i osnovao školsku zbirku uz akciju za izradu originalnih suvenira. Ti su predmeti 1978. g. preneseni u »Okruglu kulu« i planirano je dopunjavanje i proširivanje izložbe, no do danas nisu ostvareni značajniji rezultati.

Rakalj je poznati lončarski centar i tu su trebale biti dvije izložbe. Najprije je 1968. g. u rodnoj kući Mije Mirkovića postavljena memorijalna izložba, ali su uz dokumentaciju i predmete vezane uz Mirkovićev život izloženi i etnografski predmeti. Zatim je 1970. g. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Rijeke uz pomoć republičkih sredstava i grupe studenata etnologije otkupio 193 etnografska predmeta koji su trebali sačinjavati zbirku mjesne zajednice. No, kako nije pronađen odgovarajući prostor, predmeti su smješteni na tavan Mirkovićeve kuće i do danas nije postavljena izložba.

Prikupljanjem etnografskih predmeta u *Vodnjanu* je 1974. g. započeta akcija na osnivanju zavičajnog muzeja. Iako je dobiven novac za otkup, nastavnica Anita

Forlani s grupom učenika prethodno je obišla mještane i obavijestila ih o cilju akcije, pa kada sam došao vršiti otkup, svuda su nam vrata bila otvorena i učenici su pomagali pri uspostavljanju kontakta, te smo prikupili preko 400 predmeta isključivo kao poklon budućem muzeju. Mjesna zajednica dodijelila je spomenički vrijednu zgradu za buduću muzej, pa je 1975. g. uz pomoć učenika uređen prostor i predmeti, te otvorena izložba u dvije prostorije. Ali, kako nije bilo novaca za uređenje čitave zgrade ubrzo je izložba zatvorena, predmeti propadaju i tek se u novije vrijeme govori o uređenju čitavog prostora za kompleksni muzej.

Muzejska zbirka u *Rovinju* osnovana je 1954. g. a predviđeno je da uz galerijsku djelatnost ima i zavičajnu etnografsku zbirku. Tek 1962. g. u zgradi nekadašnje pekare otvorena je etnografska izložba, ali je zbog dotrajalosti zgrade ubrzo zatvorena i do danas nije postavljena nova etnografska izložba za koju je pribavljeno oko 200 etnografskih predmeta.

Narodni muzej u *Labinu* osnovan je 1960. g. kao zavičajni, a 1962. g. postavljena je etnografska izložba »Čovjek i rad na Labinštini«. Postavio ju je etnolog Miljenko Fadljević koji je radio kao profesor na srednjoj školi, jer nije bilo mogućnosti da se zaposli u muzeju. Ni nakon postavljanja izložbe nije se pojavila takva mogućnost, nego je i postavljena izložba zatvorena, predmeti pohranjeni u spremište, te ne postoje izgledi za novu postavu. Jedino je povoljno to što su predmeti dobro konzervirani i uredno odloženi u dobro održavanom spremištu.

2.

Pred početak drugoga svjetskog rata Vid Balentović je napisao etnološki priručnik za srednje škole.³ Time je želio inicirati ne samo uvođenje etnologije u školske programe, nego i stvaranje školskih etnografskih zbirki, uz jedine tada postojeće prirodoslovne zbirke, koje su se sastojale od unificiranih preparata životinja i laboratorijskih pomagala. Ovaj je priručnik ujedno trebao poslužiti učenicima i kao uputa za terensko istraživanje i prikupljanje etnografske i folklorne građe. Došao je rat, etnologija nije uvedena u škole a nije započeo ni rad na osnivanju školskih zbirki. (I HED je 1962. g. osnovao Komisiju za etnologiju u školskoj nastavi, ali do danas ništa nije ostvareno niti je napisana etnološka čitanka.)

Ni u poratnom razdoblju situacija za osnivanje školskih etnografskih zbirki nije povoljna, posebno na području Istre. To je dijelom i posljedica odnosa društva prema etnografiji i folkloru jer se smatralo da su u pitanju simboli sela i zaostalosti. Prve školske zbirke nastaju nakon 1960. g. ali to još uvijek nisu etnografske zbirke, a pojedini etnografski predmeti nemaju status eksponata nego ukrasa ili vaze za cvijeće u hodniku ili zajedničkoj prostoriji. Tek mnogo godina kasnije etnografski predmeti postaju »mrtve prirode« za likovnu sekciju, dok se tek u novije vrijeme ti predmeti tretiraju kao zavičajna vrijednost.

Budući da bi etnografske zbirke mogle imati značajnu ulogu ne samo u nastavnom programu nego i u očuvanju naše kulturne tradicije, Hrvatsko etnološko društvo je 1980. g. izdalo »Upute za čuvanje etnografske građe« u kojima su na deset stranica malog formata date najosnovnije upute za konzervaciju i čuvanje nabavljenih predmeta, kao i za vođenje najosnovnije dokumentacije. Međutim, pokazalo se da sama publikacija, bez dolaska etnologa i davanja savjeta u pojedinim školama, nije dala željene rezultate.

I prije izlaska ovih uputa škole su bile zainteresirane za takvu pomoć. Na području zajednica općina Gospić i Rijeke još 1979. g. Zavod za prosvjetno-pedagošku službu iz Rijeke proveo je akciju za evidentiranje školskih zavičajnih zbirki u osnovnim školama. Na upit je odgovorilo 58 škola (oko 44% od ukupnog broja) i potvrdilo da u 47 škola postoje zavičajne zbirke. Od toga su u 28 škola postojale etnografske zbirke sa oko 1.350 predmeta. Kako sve škole nisu odgovorile može se pretpostaviti da je broj zbirki i predmeta daleko veći.

Godine 1980. »Školska knjiga« je u biblioteci »Problemi suvremene nastave« izdala knjigu Branka Kranjčeva »Školska zavičajna zbirka« u kojoj se konstatira da se u školama najviše sakupljaju etnografski predmeti i da se oni mogu najsvestranije koristiti u nastavi. Oni su postali »standardnim dekorom škole« ali se još uvijek sporo i stidljivo uočava njihova uloga u nastavi.⁴ Ova je knjiga objavljena u lipnju a HED je svoje »Upute« objavio u travnju 1980. godine, što pokazuje da su i etnolozi i prosvjetni radnici u isto vrijeme shvatili potrebu vrednovanja i znanstveno-stručnog pristupa naizgled nebitnim i amaterski prikupljenim predmetima i postavljenim etnografskim izložbama. Stoga školske etnografske zbirke moraju postati stalna briga etnološkog društva i etnologa muzealaca, a da bi mogle biti korisne etnolozi trebaju naći načina kako da pomognu njihovu nastajanju i stručnom održavanju.

Uz osnivanje školskih etnografskih zbirki može se provoditi još jedna izuzetno korisna akcija: izrada etnografskih opisa zavičaja. U suradnji sa školama muzeji bi mogli organizirati i skromnim nagradama stimulirati prigodno opisivanje pojedinih običaja (npr. u doba Poklada, Nove godine i sl.) ili pojedinih tema (poslovice, nazivi predmeta u domaćinstvu, gospodarskih sprava, vrsta raslinja itd.). Budući da u školu dolaze učenici iz različitih mjesta i područja, takvim radom mogu se prikupiti brojni i vrijedni podaci za koje bi etnolog morao utrošiti dane i dane terenskog rada.

Pojedine škole objavljuju publikacije s učeničkim radovima, pa bi se i u njima, u suradnji sa etnologom, mogle opsežnije obraditi pojedine teme. Tako je literarna grupa OŠ u Vodnjanu od 1974. g. objavila šapirografirane publikacije s temama: »Moj grad prije stotinu godina«, »Igre naših baka«, »Običaji i tradicije moga kraja«, »Zanati i zvanja moga naroda«, »Anegdote, događaji i ličnosti mog rodnog kraja«, »Uz pećnice s bakama« i druge. Tekstovi su pisani talijanski, zabilježeni su i dijalektalni nazivi, a ima i više crteža, pa je to značajna dokumentacija kakvu etnolozi u tom mjestu nisu nikada prikupili. Uz prikupljanje opisa

učenci su zainteresirani i za prikupljanje etnografskih predmeta za školsku ili gradsku zbirku.

3.

Privatne etnografske zbirke nastaju u većem broju nego školske a za struku su korisne već i zato što se na taj način etnografski predmeti zadržavaju na izvornom području. Na području Istre ima preko 50 privatnih zbirki a nijedna od njih nije registrirana, niti je ostvarena potrebna suradnja sa muzejima i službom zaštite. Jedino je rovinjski muzej jedno vrijeme radio na registraciji privatnih zbirki na svom području.

U privatnim zbirkama nisu samo etnografski predmeti, ali ih u pojedinim zbirkama ima i po nekoliko stotina, ponekad izuzetno rijetkih i vrijednih, kakvih nema u muzejskim ustanovama. Zbog toga bi muzeji morali surađivati s tim kolekcionarima, omogućiti im da svoje predmete izlažu u muzejima, te ih upućivati kako da uz predmete prikupe osnovnu dokumentaciju i kako da održavaju predmete da bi bili vrijedan doprinos znanosti.

* * *

Što bi moglo učiniti Hrvatsko etnološko društvo i etnolozi? Vidjelo se da objavljivanje uputa nije dalo očekivane rezultate. Stoga je potrebno pojačati suradnju sa muzejima bez etnologa, školskim i privatnim zbirkama. Zakon o muzejskoj djelatnosti (NN 12/77) za to pruža mogućnost već i time što je muzejska djelatnost od »posebnog društvenog interesa« (čl. 2), a društvena zajednica dužna da osigura uvjete za »unapređenje muzejske djelatnosti« (čl. 3). To unapređenje bi se moglo ostvariti kada bi muzeji sa zaposlenim etnologom, uz redovito vršenje svoga programa, određeni broj dana u godini radili u muzejima bez etnologa, školskim i privatnim zbirkama. Naravno da su za to potrebna financijska sredstva i veći broj radnika. Sredstva za taj rad treba tražiti HED. Jer, ako je od 1972. do 1974. g. Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti, u suglasnosti sa Muzejskim savjetom SRH, dodijelio arheološkim muzejima u Zagrebu i Splitu značajna financijska sredstva za inventarizaciju arheološke građe, vjerojatno bi se i danas mogla dobiti neka pomoć, kad bi se istaklo značenje etnografskog fundusa u našoj kulturnoj povijesti i negativne posljedice koje nastaju njegovim sadašnjim propadanjem. Oslanjanje na svijest pojedine lokalne sredine ne daje nikakve rezultate. Muzejski je savjet 1977. g. dopisom zamolio sve općine u Hrvatskoj da zaposle etnoloze i etnografski materijal daju etnologu na stručnu obradu, no stanje se nije nimalo poboljšalo.

HED bi trebao aktivirati rad nekadašnje Komisije za muzejska i konzervatorska pitanja, te tražiti sredstva za evidenciju svih školskih i privatnih zbirki, potom za njihovu registraciju, inventarizaciju predmeta i stručno davanje uputa

za buduće sabiranje i održavanje etnografskih predmeta. U ovom radu obavezno mora sudjelovati etnolog s praksom u muzeju određenog područja, treba davati upute i nadgledati rad studenata etnologije koji bi u tome sudjelovali. Uz to bi trebalo nastojati da se na rok zaposli etnolog kojemu će to biti glavni dio posla.

Ako se ima na pameti činjenica da je u više slučajeva odlaskom zainteresiranog nastavnika iz pojedine škole došlo do smanjenja broja predmeta ili čak do ukinuća zbirke, te da su neke zbirke nestale smrću vlasnika, onda je jasno da se ovaj posao mora što prije započeti ako se želi spriječiti daljnje nestajanje predmeta koji su izuzetno značajan dokaz naše kulturne tradicije.

BILJEŠKE

- 1 *Naša sloga*, god. III, br. 11, Trst, 1. 6. 1972.
- 2 Boris Bačić, *Uvodna napomena*. Vijesti muzealaca i konzervatora, god. XVII, br. 4-5, Zagreb, 1968, str. 4.
- 3 Vid Balentović, *Etnologija za više razrede srednjih i sličnih škola*, Zagreb, 1940.
- 4 Branko Kranjčev, *Školska zavičajna zbirka*, Zagreb, 1980, str. 94.

ETHNOGRAPHIC MUSEUM COLLECTIONS WITHOUT ETHNOLOGISTS

Summary

Attempts to establish an ethnographic museum in Istria date back to the 19th C, but it was not until 1949 that the first ethnographic exhibit was set up in Poreč. In 1962, the general regional museum in Pazin was transformed into a specialized ethnographic museum of Istria. Several local community museums also hold ethnographic collections and have exhibits too, but due to the lack of professional ethnologists this aspect of the museums' activity has remained undeveloped.

The author suggests that ethnologists assist the maintenance of a number of private and school ethnographic collections which altogether present a significant contribution to the ethnography of Istria.